

Dyscyplina sprawowania liturgii z 1962 roku według motu proprio „Traditionis custodes” papieża Franciszka oraz „Responsa ad dubia” Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów (cz. 2)

Poprzez list apostolski motu proprio *Traditionis custodes* papieża Franciszka z 16 lipca 2021 roku znacznie ograniczono prawo wiernych do rzymskiej liturgii sprawowanej według ksiąg z 1962 roku, całkowicie zmieniając dyscyplinę zawartą wcześniej w liście apostolskim motu proprio *Summorum Pontificum* Benedykta XVI z 7 lipca 2007 roku. Natomiast 4 grudnia 2021 roku wydano *Responsa ad dubia* Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Analiza kanoniczna wykazała, że odpowiedzi dykasterii należy rozumieć w kategoriach ustawy i jako autentyczną interpretację papieskiego motu proprio, pod warunkiem publikacji ich treści w „Acta Apostolicae Sedis”. Jest to istotne szczególnie przy odpowiedziach, wykraczających poza motu proprio *Traditionis custodes*, co uwzględnione będzie poniżej.

Po określeniu w części pierwszej statusu prawnego oraz przyczyn wprowadzenia omawianych dokumentów, celem tego opracowania będzie ukazanie prawa w nich zawartego oraz analiza kanoniczna norm. Wskazane będą także najistotniejsze zmiany w kontekście motu proprio *Summorum Pontificum*. Opracowanie to będzie także wyjściem naprzeciw potrzebom środowisk wiernych przywiązanych do *wcześniejszego rytu* obecnych w diecezjach i może stanowić pomoc dla biskupów diecezjalnych i proboszczów przy realizacji papieskiej ustawy.

1. Liturgia zreformowana po *Vaticanum II* jedynym wyrazem *lex orandi* rytu rzymskiego

1.1. Księgi posoborowe jedynym wyrazem *lex orandi*

Najistotniejszą zmianą wprowadzoną przez papieża Franciszka było dookreślenie liturgii zreformowanej po *Vaticanum II* mianem jedynego wyrazu (*l'unica espressione*) *lex orandi* rytu rzymskiego. Łączyło się to z uchynieniem (*abrogatio*) wszystkich dotychczasowych norm, instrukcji, zezwoleń i zwyczajów sprzecznych z wydanym motu proprio *Traditionis custodes*. Zostało to wyartykułowane w pierwszym i ostatnim punkcie samego motu proprio, w liście do biskupów oraz w *Responsa ad dubia* (Prot. N. 620/21)¹. W konsekwencji papieskiej decyzji, od czasu wejścia w życie motu proprio *Traditionis custodes*, a więc od 16 lipca 2021 roku nie można mówić

¹ „I libri liturgici promulgati dai santi Pontefici Paolo VI e Giovanni Paolo II, in conformità ai decreti del Concilio Vaticano II, sono l'unica espressione della *lex orandi* del Rito Romano” (Francesco, Lettera apostolica in forma di „motu proprio” sull'uso della liturgia romana anteriore alla riforma del 1970 *Traditionis custodes*, 16.07.2021, „Ephemerides Liturgicae” 135 [2021], s. 486–488; tekst polski: List apostolski w formie motu proprio Jego Świątobliwości papieża Franciszka *Traditionis custodes* w sprawie stosowania liturgii rzymskiej sprzed reformy z 1970 r., „Anamnesis” 107 [2021], s. 7–9, nr 1); „Le norme, istruzioni, concessioni e consuetudini precedenti, che risultino non conformi con quanto disposto dal presente *motu proprio*, sono abrogate” (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 8); „Rispondendo alle vostre richieste, prendo la ferma decisione di abrogare tutte le norme, le istruzioni, le concessioni e le consuetudini precedenti al presente motu proprio, e di ritenerei libri liturgici promulgati dai santi Pontefici Paolo VI e Giovanni Paolo II, in conformità ai decreti del Concilio Vaticano II, come l'unica espressione della *lex orandi* del Rito Romano” (Francesco, Lettera ai vescovi di tutto il mondo per presentare il motu proprio *Traditionis custodes* sull'uso della liturgia romana anteriore alla riforma del 1970, 16.07.2021, „Ephemerides Liturgicae” 135 [2021], s. 492–498; tekst polski: List Ojca Świętego Franciszka do Biskupów całego świata w celu przedstawienia motu proprio *Traditionis custodes* o stosowaniu liturgii rzymskiej sprzed reformy z 1970 r., „Anamnesis” 107 [2021], s. 13–18); „[...] si esprime riconoscendo nei libri liturgici promulgati dai santi Pontefici Paolo VI e Giovanni Paolo II, in conformità ai decreti del Concilio Vaticano II, l'unica espressione della *lex orandi* del Rito Romano (cf. *Traditionis custodes*, n. 1)” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* su alcune disposizioni della Lettera apostolica in forma di motu proprio *Traditionis custodes*, 4.12.2021, „Communicationes” 53 [2021], s. 515–526; tekst polski: Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Odpowiedzi na wątpliwości w sprawie niektórych postanowień Listu apostolskiego w formie motu proprio *Traditionis custodes* papieża Franciszka, „Anamnesis” 109 [2022], s. 29–38 [List]); *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022, kan. 20 [dalej: CIC 1983]. Por. D. Pietras, *Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego. Status prawny liturgii i wspólnot*, Dębogóra 2021, s. 523–524; J. Geldhof,

o dwóch formach rytu rzymskiego, a o wcześniejszej liturgii jako nadzwyczajnej formie rytu rzymskiego. Tak bowiem na mocy motu proprio *Summorum Pontificum* z 7 lipca 2007 roku Benedykta XVI zostało dookreślone prawo powszechne, w świetle którego cała liturgia Kościoła łacińskiego według ksiąg żywotnych w 1962 roku (*anno 1962 vigentibus*), a więc obowiązujących wtedy edycji typicznych, mogła być stosowana jako *usus antiquior*².

1.2. Możliwość stosowania ksiąg z 1962 roku

W związku z regulacjami zawartymi w motu proprio *Traditionis custodes* pojawiło się pytanie o możliwość dalszego stosowania ksiąg liturgicznych, takich jak *Rituale Romanum*, *Pontificale Romanum* czy *Breviarium Romanum* z 1962 roku, które używane były obok *Missale Romanum* Jana XXIII³. Do tej kwestii Stolica Apostolska ustosunkowała się w *Responsa ad dubia*. Na postawione pytanie

A. Join-Lambert, *L'ancien et l'actuel rite liturgique romain peuvent-ils coexister sans conséquence?*, „La Documentation Catholique” 108 (2011), s. 893–894.

2 Benedictus XVI, *Litterae apostolicae „motu proprio” datae de usu extraordinario antiquae formae Ritus Romani Summorum Pontificum*, 7.07.2007, „Acta Apostolicae Sedis” 99 (2007), s. 777–781; tekst polski: List papieża Benedykta XVI do biskupów z okazji publikacji motu proprio *Summorum Pontificum*, „Anamnesis” 51 (2007), s. 9–12, nr 1; Congregatio pro Doctrina Fidei. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, *Instructio [Universae Ecclesiae] ad exsequendas Litteras apostolicas Summorum Pontificum* a S.S. Benedicto PP. XVI motu proprio datas, 30.04.2011, „Acta Apostolicae Sedis” 103 (2011), s. 413–420; tekst polski: Kongregacja Nauki Wiary. Papińska Komisja *Ecclesia Dei*, *Instrukcja [Universae Ecclesiae] dotycząca zastosowania Listu apostolskiego motu proprio „Summorum Pontificum” Jego Świątobliwości Benedykta XVI*, w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, t. 2, red. M. Sitarz, A. Romanko, U. Wasilewicz i inni, Lublin 2013, s. 655–669, nr 2, 6, 8a, 29–32, 34–35. Por. F. M. Arocena Solano, *Libros sobre el motu proprio „Summorum Pontificum” y la liturgia tridentina*, Madrid 2009; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 67, 77–84, 263–333.

3 *Missale Romanum ex decreto ss. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum*, Editio typica 1962, red. M. Sodi, A. Toniolo, Libreria Editrice Vaticana 2007 (Monumenta Liturgica Piana, 1); *Rituale Romanum Pauli v Pontificis Maximi iussu editum aliorumque Pontificum cura recognitum atque ad normam Codicis Iuris Canonici accommodatum, ss-mi D.N. Pii Papae XII auctoritate ordinatum et auctum*, Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1952; *Pontificale Romanum*, Editio typica 1961–1962, red. M. Sodi, A. Toniolo, Libreria Editrice Vaticana 2008 (Monumenta Liturgica Piana, 3); *Breviarium Romanum ex decreto ss. Concilii Tridentini restitutum, Summorum Pontificum cura recognitum, cum textu Psalmorum e versione Pii Papae XII auctoritate edita*, Editio typica, vol. 1–2, Typis Polyglottis Vaticanis 1961; *Breviarium Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, S. Pii v Pontificis Maximi iussu editum aliorumque Pontificum cura recognitum, Pii Papae X auctoritate reformatum, cum nova versione Pii Papae XII iussu edita*, vol. 1–4, Romae–Tornaci–Parisiis 1947.

kongregacja odpowiedziała przecząco i wyjaśniła, że użycie *Rituale Romanum* możliwe jest jedynie w parafiach personalnych erygowanych dla *wcześniejszych form liturgicznych* za zezwoleniem biskupa diecezjalnego. W tej odpowiedzi zastrzeżono też, że biskup diecezjalny nie może wydać zezwolenia na używanie *Pontificale Romanum*⁴. Dykasteria podkreśliła ponadto, że formuła bierzmowania została zmieniona przez papieża Pawła VI w konstytucji apostolskiej *Divinae consortium naturae* z 15 sierpnia 1971 roku⁵. W rezultacie zezwolenie na użycie *Pontificale Romanum*, na przykład przy bierzmowaniu, zostało zastrzeżone dla Stolicy Apostolskiej. Zawężono więc prawo biskupów do używania dawnego pontyfikału rzymskiego, którego na mocy motu proprio *Summorum Pontificum* można

4 „È possibile, secondo quanto disposto dal motu proprio *Traditionis custodes*, celebrare i Sacramenti con il *Rituale Romanum* e con il *Pontificale Romanum* precedenti alla riforma liturgica del Concilio Vaticano II? *Si risponde*: Negativamente. Solo alle parrocchie personali canonicamente erette che, secondo quanto disposto dal motu proprio *Traditionis custodes*, celebrano con il *Missale Romanum* del 1962, il Vescovo diocesano è autorizzato a concedere la licenza di usare solo il *Rituale Romanum* (ultima editio typica 1952) e non il *Pontificale Romanum* precedente alla riforma liturgica del Concilio Vaticano II. [...] Questa Congregazione, esercitando, per la materia di sua competenza, l'autorità della Santa Sede (cf. *Traditionis custodes*, n. 7), ritiene che, volendo progredire nella direzione indicata dal motu proprio, non si debba concedere la licenza di usare il *Rituale Romanum* e il *Pontificale Romanum* precedenti alla riforma liturgica, libri liturgici che, come tutte le norme, le istruzioni, le concessioni e le consuetudini precedenti, sono stati abrogati (cf. *Traditionis custodes*, n. 8). Solo alle parrocchie personali canonicamente erette che, secondo quanto disposto dal motu proprio *Traditionis custodes*, celebrano con il *Missale Romanum* del 1962, il Vescovo diocesano è autorizzato a concedere la licenza di usare solo il *Rituale Romanum* (ultima editio typica 1952) e non il *Pontificale Romanum* precedente alla riforma liturgica del Concilio Vaticano II” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* [dotyczące motu proprio *Traditionis custodes*, nr 1, 8]). Por. Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio de Sacra Liturgia *Sacrosanctum concilium*, 4.12.1963, „Acta Apostolicae Sedis” 56 (1964), s. 97–138; tekst polski: Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 48–78, nr 59–82; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 284–299, 307–318.

5 „Occorre ricordare che la formula per il Sacramento della Confermazione è stata cambiata per tutta la Chiesa latina da san Paolo VI con la Costituzione apostolica *Divinae consortium naturae* (15 agosto 1971)” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* [dotyczące motu proprio *Traditionis custodes*, nr 1, 8]); Paulus VI, Constitutio apostolica de Sacramento Confirmationis *Divinae consortium naturae*, 15.08.1971, „Acta Apostolicae Sedis” 63 (1971), s. 657–664; tekst polski: Paweł VI, Konstytucja apostolska *Divinae consortium naturae* o sakramencie bierzmowania, w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, t. 4, z. 1, Warszawa 1972, s. 62–77. Por. J. J. Foster, *Canonical Reflections on „Universae Ecclesiae”, the Instruction on the Application of „Summorum Pontificum”*, „The Jurist” 73 (2013), s. 119–120; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 316.

było używać nieskrępowanie poza udzielaniem święceń, co było zarezerwowane w odniesieniu do wspólnot podległych Papieskiej Komisji *Ecclesia Dei*⁶.

Należy także zaznaczyć, że księgi z 1962 roku nadal mogą być stosowane na mocy prawa specjalnego, które posiadają wspólnoty erygowane przez Papieską Komisję *Ecclesia Dei*. Te kleryckie stowarzyszenia życia apostołskiego, instytuty życia konsekrowanego, a także stowarzyszenia wiernych we własnych konstytucjach, statutach czy dekretach erygowania mają dookreślone używanie ksiąg z 1962 roku na zasadzie – można powiedzieć – *własnego rytu*. Papież Franciszek, wydając 11 lutego 2022 roku dekret dla Bractwa Kapłańskiego Świętego Piotra (FSSP) potwierdził, że poprzez motu proprio *Traditionis custodes* nie uchylono tych norm. Zaznaczono jednak, że użycie tych ksiąg poza własnymi kościołami i oratoriami wspólnoty (za wyjątkiem prywatnej celebracji) powinno dokonywać się za zezwoleniem ordynariusza miejsca⁷.

Wysuwana jest również kwestia używania *Breviarium Romanum* oraz ksiąg z 1962 roku innych rytów łacińskich (ambrozjański i mozarabski) i zwyczajów

6 Zob. Benedictus XVI, Litterae apostolicae *Summorum Pontificum*, nr 9 § 2; Congregatio pro Doctrina Fidei. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, *Instructio Universae Ecclesiae*, nr 29–31.

7 „Sanctus Pater Franciscus, omnibus et singulis sodalibus Instituti vitae consecratae «Fraternitas Sancti Petri» nuncupati, die 18 iulii 1988 erecti et a Sancta Sede pontificii iuris declarati, facultatem concedit celebrandi sacrificium Missae, sacramentorum necnon alios sacros ritus, sicut et persolvendi Officium divinum, iuxta editiones typicas librorum liturgicorum, scilicet Missalis, Ritualis, Pontificalis et Breviarii, anno 1962 vigentium. Qua facultate uti poterunt in ecclesiis vel oratoriis propriis, alibi vero nonnisi de consensu Ordinarii loci, excepta Missae privatae celebratione. Quibus rite servatis, Sanctus Pater etiam suadet ut sedulo cogitetur, quantum fieri potest, de statutis in litteris apostolicis motu proprio datis Traditionis Custodes” (Franciscus, Decretum, 11.02.2022, w: *Ordo Administrativus ad usum Cleri Fraternalitatis Sacerdotalis Sancti Petri 2023*, Fribourg 2023, s. 150; tekst polski: Dekret papieża Franciszka o prawach FSSP, <https://fssp.pl/2022/02/21/dekret-papieza-franciszka-o-prawach-fssp/> [14.03.2023]); „Sodalibus Fraternalitatis Sacerdotalis Sancti Petri necnon aliis sacerdotibus, qui in domibus Fraternalitatis hospites sint vel in ipsius ecclesiis ministerium sacrum exerceant, usus conceditur librorum liturgicorum iam anno 1962 vim habentium” (Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, Decretum erectionis *Fraternalitatis Sacerdotalis Sancti Petri*, 18.10.1988, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 157 [1988], s. 467 [Prot. N. 234/88]); „[...] sed lex universalis minime derogat iuri particulari aut speciali, nisi aliud in iure expresse caveatur” (kan. 20 CIC 1983); kan. 586–587 CIC 1983. Por. W. Necel, *Prawo własne instytutu życia konsekrowanego jako funkcja charyzmatycznego obdarowania Kościoła: Studium teologiczno-prawne*, Poznań 2006; J. Kałowski, *Konstytucje i inne zbiory prawne instytutów życia konsekrowanego według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 1–2, s. 149–184; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 335–396; D. Pietras, *The Pontifical Commission „Ecclesia Dei” (1988–2019). Competences, Structure, and Activity*, Kraków 2023, s. 38–44, 78–83. Wśród tych wspólnot są m.in. Instytut Dobrego Pasterza (IBP) czy Instytut Chrystusa Króla Najwyższego Kapłana (ICRSS).

(*usus*) w rycie rzymskim (ryt dominikański, karmelitański, kartuski, cysterski, premonstratański, franciszkański, lyoński, bragański)⁸. W *Responsa* wyjaśniono bowiem, że zniesione zostały dekrety i instrukcje, a więc motu proprio *Summorum Pontificum* wraz z instrukcją *Universae Ecclesiae* już nie obowiązują. Dlatego należy założyć, że publiczne stosowanie *Breviarium Romanum* z 1962 roku pozostaje możliwe jedynie we wspólnotach, które celebryją liturgię na mocy prawa specjalnego⁹. Podobnie, wydaje się, że używanie innych ksiąg rytów łacińskich nie jest już możliwe, gdyż zniesione zostało prawo powszechne zawarte w tych dokumentach, a w motu proprio *Traditionis custodes* mowa jest jedynie o *Missale Romanum* Jana XXIII z 1962 roku. Wyjątkiem jednak będą wspólnoty, które posiadają prawo specjalne do celebrycji z wcześniejszych ksiąg własnego rytu albo Kościoły partykularne na mocy prawa partykularnego¹⁰.

2. Kompetencje i zadania biskupów diecezjalnych

2.1. Miejsca i dni celebrycji z „*Missale Romanum*” z 1962 roku

Papież Franciszek bardzo silnie wyartykułował, że biskup diecezjalny jako odpowiedzialny za życie liturgiczne w diecezji, ma się upewnić, że obecne w jego Kościele partykularnym grupy przywiązane do dawnej liturgii nie wykluczają ważności i prawowierności posoborowej reformy liturgicznej, nauki II Soboru Watykańskiego oraz Magisterium papieży¹¹.

Ponadto jego zadaniem jest wyznaczyć jedno lub więcej miejsc, w których wierni mogą gromadzić się na mszy świętej oraz określić dni celebrycji. Papież jednak zastrzegł, że nie mogą to być kościoły parafialne¹². Zostało więc zniesione

⁸ Por. D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 41–63, 84–90, 322–326.

⁹ Por. Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio Sacrosanctum concilium*, nr 83–101.

¹⁰ Por. kan. 20 CIC 1983; Francesco, *Lettera apostolica Traditionis custodes*, nr 8.

¹¹ „Accerti che tali gruppi non escludano la validità e la legittimità della riforma liturgica, dei dettati del Concilio Vaticano II e del Magistero dei Sommi Pontefici” (Francesco, *Lettera apostolica Traditionis custodes*, nr 3 § 1). Por. *Congregatio pro Doctrina Fidei*. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, *Instructio Universae Ecclesiae*, nr 19.

¹² „Indichi, uno o più luoghi dove i fedeli aderenti a questi gruppi possano radunarsi per la celebrazione eucaristica (non però nelle chiese parrocchiali [...])” (Francesco, *Lettera apostolica Traditionis custodes*, nr 3 § 2); „Stabilisca nel luogo indicato i giorni in cui sono consentite le celebrazioni

prawo *stabilnej grupy wiernych (coetus fidelium)* do obrzędów Mszału rzymskiego Jana XXIII przy parafii lub kościele rektoralnym¹³. Po ukazaniu się motu proprio *Traditionis custodes* niektórzy biskupi diecezjalni wydali dyspensy od tej regulacji, wyznaczając kościoły parafialne do celebracji mszy według tego mszału, gdyż dyspensa ta nie była zarezerwowana dla Stolicy Apostolskiej¹⁴. Sprawa ta została zmieniona w *Responsa ad dubia*, według których biskup diecezjalny może poprosić o dyspensę Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów jedynie na czas niemożności skorzystania przez wiernych z innego kościoła lub kaplicy. W odpowiedziach wyjaśniono też, że Eucharystia według *Missale Romanum* z 1962 roku nie należy do zwykłego życia parafialnego. Dlatego – decyzją dykasterii – celebracji tej nie powinno się włączać do planu mszy parafialnych¹⁵. Zakładając, że *Responsa ad dubia* mają walor ustawy, dokonano *interpretacji zawężającej*, tworząc nowe

eucaristiche con l'uso del Messale Romano promulgato da san Giovanni XXIII nel 1962" (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 3 § 3).

¹³ Por. Benedictus XVI, Litterae apostolicae *Summorum Pontificum*, nr 5; Congregatio pro Doctrina Fidei. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, *Instructio Universae Ecclesiae*, nr 15–18; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 203–223.

¹⁴ Por. kan. 87 § 1 CIC 1983. Zob. np. T. J. Paprocki, *Decree Implementing the Motu Proprio „Traditionis Custodes” in the Diocese of Springfield in Illinois*, 19.07.2021, nr 3, https://www.dio.org/uploads/files/Worship/Decree_Implementing_the_Motu_Proprio_Traditionis_Custodes_7-19-2021.pdf (06.04.2022); S. Gądecki, Dekret ws. wprowadzenia w życie zapisów motu proprio papieża Franciszka *Traditionis custodes* w Archidiecezji Poznańskiej, 28.11.2021, nr 1, 3, <http://www.tradycjapoznan.pl/wp-content/uploads/2021/12/Kalendarz-poznanski-2022.pdf> (06.04.2022) (Prot. N. 6842/2021). Por. W. L. Daniel, *The singular administrative act in canon law*, „*Studia Canonica*” 50 (2016), s. 238–242; G. Dzierżon, *Dyspensa w kanonicznym porządku prawnym. Studium prawnohistoryczne*, Warszawa 2020, s. 97–101.

¹⁵ „Laddove non vi sia la possibilità di individuare una chiesa od oratorio o cappella disponibile per accogliere i fedeli che celebrano con il *Missale Romanum* (editio typica 1962), il Vescovo diocesano può chiedere alla Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti la dispensa dalla disposizione del motu proprio *Traditionis custodes* (art. 3 § 2), e, quindi, permettere la celebrazione nella chiesa parrocchiale? *Si risponde*: Affermativamente. [...] L'esclusione della chiesa parrocchiale vuole affermare che la celebrazione eucaristica secondo il rito precedente, essendo una concessione limitata ai suddetti gruppi, non fa parte dell'ordinarietà della vita della comunità parrocchiale. Questa Congregazione, esercitando, per la materia di sua competenza, l'autorità della Santa Sede (cf. *Traditionis custodes*, n. 7), può concedere, su richiesta del Vescovo diocesano, che venga utilizzata la chiesa parrocchiale per la celebrazione secondo il *Missale Romanum* del 1962 solo nel caso in cui sia accertata l'impossibilità di utilizzare un'altra chiesa, od oratorio o cappella. La valutazione di tale impossibilità deve essere fatta con scrupolosa attenzione. Inoltre, tale celebrazione non è opportuno che venga inserita nell'orario delle Messe parrocchiali essendo partecipata solo dai fedeli aderenti al gruppo. Infine, si eviti che vi sia concomitanza con le attività pastorali della comunità parrocchiale. Resta inteso che nel momento in cui dovesse essere disponibile un altro luogo, tale licenza sarà ritirata” (Congregatio

prawo, które nie działa retroaktywnie. W rezultacie dopiero od wejścia w życie *Responsa ad dubia* biskup diecezjalny nie może wydać dyspensy w omawianej sprawie¹⁶. Kwestię tę podniesiono także w *Rescriptum ex Audientia Ss.mi* Dykasterii Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów zatwierdzonym przez papieża Franciszka 20 lutego 2023 roku, o którym nadmieniono w pierwszym artykule podjętej tematyki. W dokumencie podkreślono, że biskupi diecezjalni, którzy udzielili dyspensy od zakazu korzystania z kościoła parafialnego, są zobowiązani o poinformowaniu od tym wyżej wymienioną dykasterię, która rozpatrzy ten przypadek¹⁷.

Papież postanowił również, że nie powinno się erygować nowych parafii personalnych dla tej liturgii, co – jak wspomniał w liście do biskupów – jest raczej pragnieniem poszczególnych prezbiterów niż rzeczywistą potrzebą Ludu Bożego. W rezultacie w swoim motu proprio zobligował biskupów diecezjalnych do sprawdzenia przydatności istniejących już parafii personalnych dla rozwoju życia duchowego oraz do oceny, czy należy je utrzymać czy nie¹⁸. W wspomnianym powyżej *Rescriptum* zobligowano biskupów diecezjalnych do poinformowania Dykasterii Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów o fakcie erygowania takiej parafii na mocy wydanej przez nich dyspensy¹⁹. Ponadto według wprowadzonych

de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* [dotyczące motu proprio *Traditionis custodes*, nr 3 § 2]).

¹⁶ Por. kan. 16 § 2 CIC 1983; G. Dzierżon, *Interpretacja autentyczna ustaw kościelnych*, „Seminare” 24 (2007), s. 199–201.

¹⁷ „Sono dispense riservate in modo speciale alla Sede Apostolica (cfr. C.I.C. can. 87 § 1): – l’uso di una chiesa parrocchiale [...] per la celebrazione eucaristica usando il *Missale Romanum* del 1962 (cfr. *Traditionis custodes* art. 3 § 2); [...] Qualora un Vescovo diocesano avesse concesso dispense [...] è obbligato ad informare il Dicastero per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti che valuterà i singoli casi” (Dicasterium de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Rescriptum ex audientia Ss.mi*, 20.02.2023, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20230220_rescriptum-traditioniscustodes_it.html [21.02.2023]).

¹⁸ „([...] senza erigere nuove parrocchie personali)” (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 3 § 2); „Interrompere dall’altra l’erezione di nuove parrocchie personali, legate più al desiderio e alla volontà di singoli presbiteri che al reale bisogno del «santo Popolo fedele di Dio»” (Francesco, Lettera ai vescovi); „Proceda, nelle parrocchie personali canonicamente erette a beneficio di questi fedeli, a una congrua verifica in ordine alla effettiva utilità per la crescita spirituale, e valuti se mantenerle o meno” (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 3 § 5); kan. 383, 518 CIC 1983. Por. Benedictus XVI, Litterae apostolicae *Summorum Pontificum*, nr 10; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 397–403; J. Dohnalik, *Parafia personalna w Kościele tacińskim. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2022, s. 162–165, 189–190.

¹⁹ „Sono dispense riservate in modo speciale alla Sede Apostolica (cfr. C.I.C. can. 87 § 1): – [...] l’erezione di una parrocchia personale per la celebrazione eucaristica usando il *Missale Romanum* del

regulacji zadaniem biskupa diecezjalnego jest dopilnować, by nie powstawały nowe grupy skupione wokół celebracji liturgii mszy świętej według *Missale Romanum* Jana XXIII²⁰. Mimo wprowadzonych ograniczeń dalej istnieje możliwość wyznaczenia kościoła rektoralnego lub mianowania kapelana dla istniejącej już grupy wiernych przywiązanych do wcześniejszej liturgii, o czym wspomniano w motu proprio *Summorum Pontificum*²¹.

2.2. Warunki i procedura uzyskania zezwolenia na używanie „*Missale Romanum*” z 1962 roku

Podejmując decyzję o zmianach w dyscyplinie liturgicznej, papież Franciszek wyposażył biskupów diecezjalnych w upoważnienie związane z urzędem, by – jako moderatorzy, promotorzy i stróże życia liturgicznego – wydawali zezwolenia na użycie Mszału rzymskiego z 1962 roku²². Jest to istotna zmiana, gdyż według motu proprio *Summorum Pontificum* każdy kapłan regularny kanonicznie posiadał upoważnienie do celebracji mszy świętej *sine populo* (i *sine populo* z udziałem wiernych²³)²⁴. W rezultacie prócz Stolicy Apostolskiej jedynie biskup diecezjalny (i zrównani z nim w prawie) stał się kompetentny do wydawania zezwoleń na użycie wcześniejszego

1962 (cfr. *Traditionis custodes*, art. 3 § 2); [...] Qualora un Vescovo diocesano avesse concesso dispense [...] è obbligato ad informare il Dicastero per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti che valuterà i singoli casi” (Dicasterium de Culto Divino et Disciplina Sacramentorum, *Rescriptum ex audientia Ss.mi*).

20 „Avrà cura di non autorizzare la costituzione di nuovi gruppi” (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 3 § 6). Por. D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 203–217, 219–220, 403–410.

21 Benedictus XVI, Litterae apostolicae *Summorum Pontificum*, nr 10. Por. D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 396–397.

22 „Al vescovo diocesano, quale moderatore, promotore e custode di tutta la vita liturgica nella Chiesa particolare a lui affidata, spetta regolare le celebrazioni liturgiche nella propria diocesi. Pertanto, è sua esclusiva competenza autorizzare l’uso del *Missale Romanum* del 1962 nella diocesi, seguendo gli orientamenti dalla Sede Apostolica” (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 2); „Spetta perciò a Voi autorizzare nelle vostre Chiese, in quanto Ordinari del luogo, l’uso del Messale Romano del 1962, applicando le norme del presente motu proprio” (Francesco, Lettera ai vescovi).

23 Według dokumentów Stolicy Apostolskiej *missa sine populo* z udziałem jednego ministranta była czymś innym niż *missa sine populo* z udziałem wiernych. Była to bowiem celebrazione bez publicznego ogłaszania, do której *sua sponte* dołączali się wierni.

24 Benedictus XVI, Litterae apostolicae *Summorum Pontificum*, nr 2, 4, 5 § 4; Congregatio pro Doctrina Fidei. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, *Instructio Universae Ecclesiae*, nr 20, 23; Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio Sacrosanctum concilium*, nr 27, 31. Por. D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 190–203.

Missale Romanum Jana XXIII. Wyłączono więc ordynariuszy personalnych, wikariuszy generalnych oraz wikariuszy biskupich²⁵. Kongregacja w wydanych odpowiedziach doprecyzowała, że zezwolenie to obowiązuje na terenie danej diecezji. Ponadto zezwolenia potrzebują prezbiterzy zastępujący nieobecnego prezbitera oraz diakoni, a także pełniący podczas tej liturgii posługę lektora i akolity²⁶.

Istotną normą wprowadzoną poprzez papieskie motu proprio *Traditionis custodes* jest instytucja delegata, którego biskup diecezjalny powinien wyznaczyć, by w jego imieniu troszczył się o celebrację tej liturgii i opiekę duszpasterską nad wiernymi. Wyznaczony prezbiter powinien posiadać umiejętność stosowania mszału Jana XXIII, znać język łaciński w stopniu pozwalającym na zrozumienie rubryk *Missale Romanum* oraz odznaczać się miłością pasterską i poczuciem komunii kościelnej²⁷.

Ponadto w swoim motu proprio papież Franciszek stanowi, że prezbiterzy, którzy przed 16 lipca 2021 roku celebrowali z Mszału rzymskiego z 1962 roku powinni poprosić biskupa diecezjalnego o dalsze zezwolenie (*autorizzazione*) na celebrowanie²⁸. W tej kwestii Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów wyjaśniła,

²⁵ Zob. kan. 134, 368, 381 § 2 CIC 1983. Por. Benedictus XVI, *Litterae apostolicae Summorum Pontificum*, nr 3; Congregatio pro Doctrina Fidei. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, *Instructio Universae Ecclesiae*, nr 34; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 220–223.

²⁶ „La facoltà di celebrare con l'uso del *Missale Romanum* del 1962 concessa dal Vescovo diocesano vale solo per il territorio della sua diocesi? *Si risponde: Affermativamente*”; „In caso di assenza o di impossibilità del sacerdote autorizzato, anche chi lo sostituisce deve avere una formale autorizzazione? *Si risponde: Affermativamente*”; „I diaconi e i ministri istituiti che partecipano alla celebrazione con l'uso del *Missale Romanum* del 1962 devono essere autorizzati dal Vescovo diocesano? *Si risponde: Affermativamente*” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* [dotyczące motu proprio *Traditionis custodes*, nr 5]); kan. 230, 381 § 1 CIC 1983; Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio Sacrosanctum concilium*, nr 28–29.

²⁷ „Nomini, un sacerdote che, come delegato del vescovo, sia incaricato delle celebrazioni e della cura pastorale di tali gruppi di fedeli. Il sacerdote sia idoneo a tale incarico, sia competente in ordine all'utilizzo del *Missale Romanum* antecedente alla riforma del 1970, abbia una conoscenza della lingua latina tale che gli consenta di comprendere pienamente le rubriche e i testi liturgici, sia animato da una viva carità pastorale, e da un senso di comunione ecclesiale. È infatti necessario che il sacerdote incaricato abbia a cuore non solo la dignitosa celebrazione della liturgia, ma la cura pastorale e spirituale dei fedeli” (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 3 § 4). Por. Benedictus XVI, *Litterae apostolicae Summorum Pontificum*, nr 5 § 4; Congregatio pro Doctrina Fidei. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, *Instructio Universae Ecclesiae*, nr 19–20; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 190–196.

²⁸ „I presbiteri i quali già celebrano secondo il *Missale Romanum* del 1962, richiederebbero al Vescovo diocesano l'autorizzazione per continuare ad avvalersi della facoltà” (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 5).

że zezwolenie to może być wydane przez biskupa diecezjalnego *ad tempus*, co jest zalecane. W opinii dykasterii umożliwia to biskupowi ocenę o przedłużeniu upoważnienia lub jego odwołaniu, kiedy prezbiter nie podziela kierunku wyznaczanego przez papieża w motu proprio *Traditionis custodes*²⁹. Rodzi się tutaj pytanie, co z prezbiterami wyświęconymi przed 16 lipca 2021 roku, którzy nie celebrowali z *Missale Romanum* z 1962 roku, a chcieliby się tego podjąć. Nie zostało to wyjaśnione w omawianych odpowiedziach. Biorąc jednak pod uwagę cel i okoliczności papieskiej ustawy oraz myśl prawodawcy – papieża Franciszka, należy przyjąć, że i oni potrzebują zezwolenia biskupa diecezjalnego³⁰.

Inna kwestia dotyczy prezbiterów wyświęconych po promulgacji motu proprio *Traditionis custodes*. Według włoskiego tekstu promulgacji motu proprio biskup diecezjalny musi się skonsultować (*consulterà*) ze Stolicą Apostolską zanim zezwoli tym prezbiterom na sprawowanie liturgii z *Missale Romanum* z 1962 roku. Ci zaś muszą się zwrócić o to do biskupa diecezjalnego z formalną prośbą³¹. Fakt konsultacji jest konieczny do ważności aktu administracyjnego, ale opinia dykasterii nie obliuguje biskupa diecezjalnego do podjęcia pozytywnej lub negatywnej decyzji. W *Responsa ad dubia* natomiast kongregacja, powołując się na łaciński tekst motu proprio (według tego tekstu potrzebna jest *licentia*), stanowi o potrzebnym zezwoleniu (*necessaria autorizzazione*), jakie należy otrzymać od Stolicy Apostolskiej, by upoważnić prezbitera wyświęconego po wejściu w życie papieskiej

²⁹ „La facoltà di celebrare con l'uso del *Missale Romanum* del 1962 può essere concessa ad tempus? *Si risponde*: Affermativamente. [...] La scelta di concedere l'uso del *Missale Romanum* del 1962 per un tempo definito – della durata che il Vescovo diocesano riterrà opportuna – non solo è possibile ma è anche raccomandata: il termine del periodo definito offre la possibilità di verificare che tutto sia in sintonia con l'orientamento stabilito dal motu proprio. L'esito di tale verifica potrà fornire le motivazioni per prolungare o per sospendere la concessione” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* [dotyczące motu proprio *Traditionis custodes*, nr 5]); Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 3 § 1; Francesco, Lettera ai vescovi. Por. P. Grad, Zrozumieć „*Traditionis custodes*”. Analiza listu Ojca Świętego Franciszka do biskupów całego świata prezentującego list apostolski motu proprio „*Traditionis custodes*” dotyczący użycia liturgii rzymskiej sprzed reformy roku 1970, „*Christianitas*” 85 (2021), s. 35–133.

³⁰ Por. kan. 17 CIC 1983.

³¹ „I presbiteri ordinati dopo la pubblicazione del presente motu proprio, che intendono celebrare con il *Missale Romanum* del 1962, devono inoltrare formale richiesta al Vescovo diocesano il quale prima di concedere l'autorizzazione consulterà la Sede Apostolica” (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 4); kan. 59–60, 124 § 1, 127 § 2 nr 2 CIC 1983.

ustawy³². Podobnie jak przy dyspensie od zakazu celebracji w kościele parafialnym – przy założeniu, że *Responsa ad dubia* mają walor ustawy – zastosowano interpretację zawężającą papieskiej ustawy, co nie działa retroaktywnie. Dlatego dopiero od dnia wejścia w życie *Responsa ad dubia* biskupi diecezjalni potrzebują w tej sytuacji upoważnienia Stolicy Apostolskiej³³. Kwestia ta została poruszona również we wspomnianym *Rescriptum ex Audientia Ss.mi* z 20 lutego 2023 roku. Zaznaczono w nim, że upoważnienie wydane przez biskupa diecezjalnego dla prezbitera wyświęconego po opublikowaniu motu proprio *Traditionis custodes* bez licencji Stolicy Apostolskiej łączy się z uzyskaniem dyspensy od Dykasterii Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów³⁴.

W *Responsa ad dubia* doprecyzowano, że kapłan celebrujący z *Missale Romanum* z 1962 roku musi uznawać ważność i prawowitość koncelebracji sakramentalnej i nie może odmawiać udziału w niej szczególnie w trakcie mszy krzyżma. W przeciwnym wypadku należy mu cofnąć upoważnienie. Łączy się to z warunkiem uznawania ważności i godziwości liturgii mszału Pawła VI. Kongregacja podkreśla, że przed cofnięciem upoważnienia biskup diecezjalny powinien podjąć rozmowę z prezbiterem oraz dać mu czas na zrozumienie wymiaru koncelebracji

³² „Il Vescovo diocesano per poter concedere ai presbiteri ordinati dopo la pubblicazione del Motu Proprio *Traditionis custodes* di celebrare con il *Missale Romanum* del 1962 deve essere autorizzato dalla Sede Apostolica (cf. *Traditionis custodes*, n. 4)? *Si risponde*: Affermativamente. [...] Il testo latino (testo ufficiale di riferimento) all'art. 4 così recita: «Presbyteri ordinati post has Litteras Apostolicas motu proprio datas promulgatas, celebrare volentes iuxta *Missale Romanum* anno 1962 editum, petitionem formalem Episcopo diocesano mittere debent, qui, ante concessionem, a Sede Apostolica licentiam rogabit». Non si tratta di un semplice parere consultivo, ma di una necessaria autorizzazione data al Vescovo diocesano da parte della Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti, la quale esercita, per la materia di sua competenza, l'autorità della Santa Sede (cf. *Traditionis custodes*, n. 7). Solo avendo ricevuto tale licenza il Vescovo diocesano potrà autorizzare i presbiteri ordinati dopo la pubblicazione del motu proprio (16 luglio 2021) a celebrare con il *Missale Romanum* del 1962. Questa norma vuole offrire un aiuto al Vescovo diocesano nel valutare tale richiesta: il suo discernimento verrà tenuto in debita considerazione da parte della Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* [dotyczące motu proprio *Traditionis custodes*, nr 4]). Por. W. L. Daniel, *The singular administrative act*, s. 242–246.

³³ Por. kan. 16 § 2 CIC 1983; G. Dzierżon, *Interpretacja autentyczna*, s. 199–201.

³⁴ „Sono dispense riservate in modo speciale alla Sede Apostolica (cfr. C.I.C. can. 87 § 1): [...] la concessione della licenza ai presbiteri ordinati dopo la pubblicazione del motu proprio *Traditionis custodes* di celebrare con il *Missale Romanum* del 1962 (cfr. *Traditionis custodes*, art. 4)” (Dicasterium de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Rescriptum Rescriptum ex Audientia Ss.mi*).

sakramentalnej³⁵. Należy zauważyć, że już w 1999 roku Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów w *Responsa officialia* (Prot. N. 1411/99) zobowiązywała kapłanów, którzy otrzymali zezwolenie na celebrację z mszału Jana XXIII, do koncelebracji sakramentalnej w mszy krzyżma. Dokonywało się to w świetle wytycznych konstytucji soborowej *Sacrosanctum concilium*³⁶.

35 Zob. Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 3 § 1; „Nel caso in cui un presbitero al quale sia stato concesso l'uso del Missale Romanum del 1962 non riconosca la validità e la legittimità della concelebrazione – rifiutandosi di concelebrazare, in particolare, nella Messa Crismale – può continuare ad usufruire di tale concessione? *Si risponde*: Negativamente. Tuttavia, prima di revocare la concessione di utilizzare il *Missale Romanum* del 1962, il Vescovo abbia cura di stabilire con il presbitero un confronto fraterno, di accertarsi che tale atteggiamento non escluda la validità e la legittimità della riforma liturgica, dei dettati del Concilio Vaticano II e del Magistero dei Sommi Pontefici e di accompagnarlo verso la comprensione del valore della concelebrazione, in particolare nella Messa Crismale. [...] L'esplicita volontà di non partecipare alla concelebrazione, in particolare nella Messa Crismale, sembra esprimere una mancanza sia di accoglienza della riforma liturgica sia di comunione ecclesiale con il Vescovo, requisiti necessari per poter usufruire della concessione di celebrare con il *Missale Romanum* del 1962. Tuttavia, prima di revocare la concessione di utilizzare il *Missale Romanum* del 1962, il Vescovo offra al presbitero il tempo necessario per un sincero confronto sulle più profonde motivazioni che lo portano a non riconoscere il valore della concelebrazione, in particolare nella Messa presieduta dal Vescovo, invitandolo a vivere nel gesto eloquente della concelebrazione quella comunione ecclesiale che è condizione necessaria per poter partecipare alla mensa del sacrificio eucaristico” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* [dotyczące motu proprio *Traditionis custodes*, nr 3 § 1]); *Papież o obowiązku koncelebry dla księży tradycyjalistów*, <https://www.ekai.pl/papiez-o-obowiazku-koncelebry-dla-ksiezy-tradycjonalistow/> (27.04.2022); kan. 902, 951 § 2 CIC 1983; *Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio Sacrosanctum concilium*, nr 57–58. Por. J. Pascher, „Konzelebration” bei der Oelweihe am Gruendonnerstag in der Roemischen Ueberlieferung?, „Ephemerides Liturgicae” 76 (1962), s. 285–295; G. Derville, *Eucharistic Concelebration: From Symbol to Reality*, Montréal 2011; G. Boselli, *Concelebrazione eucaristica e ministero presbiterale*, „La Rivista Liturgica” 97 (2010), s. 67–80; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 251; M. Pastuszko, *Koncelebacja Eucharystii*, „Prawo Kanoniczne” 27 (1984) nr 1–2, s. 73–98.

36 „[...] indultum sacerdotibus non aufert commune ius liturgicum ritus romani celebrandi iuxta Missale Romanum vigens, ideoque non potest nec debet ipsi a Superiore vel ab Ordinario loci concelebrationem prohibi. Laudabile, enim, est ut praedicti sacerdotes libere concelebrent, praesertim in Missa feriae v Hebdomadae Sanctae, Episcopo dioecetano praeside. Quamvis «semper sit cuique sacerdoti facultas Missam singularem celebrandi, non vero eodem tempore in eadem ecclesia, nec feria v in Cena Domini» (cf. Conc. Vat. II, Const. de sacra Liturgia *Sacrosanctum Concilium*, n. 57, § 2, 2), signum communionis, in concelebratione insitum, tam peculiare est quam omitti non debet, nisi gravibus rationibus, in Missa chrismali (cf. *ibidem*, n. 57, § 1, 1a)” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa officialia Post liturgicam*, 3.07.1999, „Notitiae” 35 [1999], s. 307–309, nr 3).

3. Zmiany w kompetencjach dykasterii Kurii Rzymskiej

Poprzez motu proprio *Traditionis custodes* papież Franciszek dokonał także istotnych zmian w kwestii kompetencji dykasterii Kurii Rzymskiej. W wyniku papieskiej decyzji przestała istnieć IV sekcja Kongregacji Nauki Wiary, która posiadała wszystkie kompetencje istniejącej w latach 1988–2019 Papieskiej Komisji *Ecclesia Dei*. Jej kompetencje w odniesieniu do liturgii z 1962 roku przejęła Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, a w odniesieniu do wspólnot erygowanych wcześniej przez tę komisję – Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego³⁷. W konstytucji apostolskiej *Praedicate Evangelium* z 19 marca 2022 roku, w wyniku której dokonano reformy Kurii Rzymskiej, wyartykułowano tę kompetencję w ramach omawiania zadań Dykasterii ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów³⁸. Uczyniono to ponownie w omówionym już *Rescriptum* z 20 lutego 2023 roku³⁹.

37 Zob. Benedictus XVI, *Litterae apostolicae Summorum Pontificum*, nr 7–8, 11–12; Congregatio pro Doctrina Fidei, *Pontificia Commissio Ecclesia Dei, Instructio Universae Ecclesiae*, nr 9–11; Francesco, *Lettera apostolica in forma di motu proprio circa la Pontificia Commissione Ecclesia Dei*, 17.01.2019, „Communicationes” 51 (2019), s. 12–14; „Gli Istituti di vita consacrata e le Società di vita apostolica, a suo tempo eretti dalla Pontificia Commissione *Ecclesia Dei* passano sotto la competenza della Congregazione per gli Istituti di Vita Consacrata e le Società di Vita Apostolica” (Francesco, *Lettera apostolica Traditionis custodes*, nr 6); „La Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti e la Congregazione per gli Istituti di Vita Consacrata e le Società di Vita Apostolica, per le materie di loro competenza, eserciteranno l'autorità della Santa Sede, vigilando sull'osservanza di queste disposizioni” (Francesco, *Lettera apostolica Traditionis custodes*, nr 7). Por. D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 101–122; D. Pietras, *The Pontifical Commission*, s. 105–120; P.-M. Berthe, *La suppression de la commission „Ecclesia Dei”: un choix théologiquement cohérent*, „Revue de droit canonique” 68 (2018), s. 157–175; P.-M. Berthe, *La fin de la Commission Pontificale „Ecclesia Dei”: une décision au service de l'unité catholique*, „Studia Canonica” 53 (2019), s. 347–367; *Zadania komisji „Ecclesia Dei” przejmują Kongregacja Nauki Wiary*, „Anamnesis” 97 (2019), s. 86–87.

38 „Il Dicastero si occupa della regolamentazione e della disciplina della sacra liturgia per quanto riguarda l'uso – concesso secondo le norme stabilite – dei libri liturgici precedenti alla riforma del Concilio Vaticano II” (Francesco, *Costituzione apostolica sulla Curia Romana e il suo servizio alla Chiesa nel mondo Praedicate Evangelium*, 19.03.2022, „Communicationes” 54 [2022], s. 9–81, nr 93); kan. 360–361 CIC 1983.

39 „Come stabilito dall'art. 7 del motu proprio *Traditionis custodes*, il Dicastero per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti esercita nei casi sopra menzionati l'autorità della Santa Sede, vigilando sull'osservanza di quanto disposto” (Dicasterium de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Rescriptum Il Santo Padre*).

Należy także założyć, że te dwie dykasterie przejęły kompetencje wobec Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa x od strony liturgicznej i dyscyplinarnej, zostawiając Kongregacji Nauki Wiary kompetencje nad dialogiem o charakterze doktrynalnym⁴⁰.

4. Inne regulacje

Inną regulacją dotyczącą obrzędów liturgii mszy świętej jest wymóg proklamacji czytań w języku narodowym. Według papieskiego motu proprio należy do tego używać przekładów Pisma Świętego do użytku liturgicznego, zatwierdzonych przez właściwą konferencję biskupów⁴¹. W *Responsa ad dubia* doprecyzowano, że należy wybierać perykopy odpowiadające tekstom czytań w *Missale Romanum* z 1962 roku. Ponadto kongregacja stwierdziła, że nie będzie możliwe publikowanie lekcjonarzy w języku ojczystym zawierających cykl czytań tej liturgii⁴².

⁴⁰ Por. C. J. Glendinning, *The Priestly Society of St. Pius x: The Past, Present, and Possibilities for the Future*, „Studia Canonica” 48 (2014), s. 331–372; P. M. Reyes Vizcaino, *Relevancia canónica de los sacramentos y actos jurídicos realizados por sacerdotes de la Fraternidad Sacerdotal de San Pío x*, „Forum Canonicum” 10 (2015) nr 2, s. 71–98; A. Soria Jiménez, *Los principios de interpretación del motu proprio „Summorum Pontificum”*, Madrid 2014, s. 363–385; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 415–487; D. Pietras, *Udział wiernych we Mszy św. sprawowanej przez kapłanów Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa x (FSSPX) w świetle aktualnych wytycznych Stolicy Apostolskiej*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 41 (2022), s. 95–118; D. Pietras, *Status kanoniczny małżeństw zawieranych przy asystowaniu kapłanów Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa x (FSSPX) po wydaniu listu Papieskiej Komisji „Ecclesia Dei” z 27 marca 2017 r.*, „Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 1, s. 79–116; D. Pietras, *Problematyka ważności i godziwości sakramentu pokuty sprawowanego w Bractwie Kapłańskim Świętego Piusa x (FSSPX) według regulacji wydanych z okazji Nadzwyczajnego Jubileuszu Roku Miłosierdzia 2015/2016*, „Teologia i Moralność” 18 (2023) nr 1, s. 137–152.

⁴¹ „In queste celebrazioni le letture siano proclamate in lingua vernacola, usando le traduzioni della sacra Scrittura per l'uso liturgico, approvate dalle rispettive Conferenze Episcopali” (Francesco, Lettera apostolica *Traditionis custodes*, nr 3 § 3). Por. Benedictus xvi, *Litterae apostolicae Summorum Pontificum*, nr 6; Congregatio pro Doctrina Fidei. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, *Instructio Universae Ecclesiae*, nr 26; D. Pietras, *Nadzwyczajna forma*, s. 231–238.

⁴² „Nella celebrazione eucaristica con l'uso del *Missale Romanum* del 1962 è possibile utilizzare per le letture il testo integrale della Bibbia scegliendo le pericopi indicate nello stesso Messale? *Si risponde*: Affermativamente. [...] Poiché i testi delle letture sono contenuti nel Messale stesso e non esistendo quindi il libro del Lezionario, per osservare quanto disposto dal motu proprio, si deve necessariamente ricorrere al libro della Sacra Scrittura nella traduzione approvata dalle singole Conferenze Episcopali per l'uso liturgico, scegliendo le pericopi indicate nel *Missale Romanum* del 1962. Non potrà essere autorizzata nessuna pubblicazione di Lezionari in lingua vernacola che riporti il ciclo di letture del

Dwie ostatnie odpowiedzi kongregacji dotyczą binacji. *Stolica Apostolska* przyjęła, że prezbiter, który sprawuje w danym dniu powszednim liturgię mszy z *Missale Romanum* Pawła VI, nie powinien odprawiać drugiej mszy z *Missale Romanum* Jana XXIII ani w grupie, ani indywidualnie. Ponadto dykasteria orzekła, że nie ma możliwości zezwolenia na binację, gdyż nie następuje tu przypadek słusznej przyczyny czy konieczności duszpasterskiej przewidzianej przez ustawodawcę kodeksowego. Wierni bowiem mogą wziąć udział we mszy celebrowanej według obrzędów liturgii zreformowanej, która stanowi teraz jedyny wyraz *lex orandi* rytu rzymskiego. Prezbiter nie może także odprawiać tego samego dnia dwóch mszy z Mszału rzymskiego z 1962 roku dla dwóch różnych grup, które otrzymały zezwolenie⁴³.

Zakończenie

Papieskie motu proprio *Traditionis custodes* z 16 lipca 2021 roku oraz *Responsa ad dubia* Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z 4 grudnia 2021 roku przyniosły całościowe zmiany dyscypliny kościelnej dotyczącej celebracji liturgii z 1962 roku w Kościele katolickim obrządku łacińskiego. W konsekwencji

rito precedente” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* [dotyczące motu proprio *Traditionis custodes*, nr 3 § 3]. Por. Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio Sacrosanctum concilium*, nr 24–25, 35–36, 51–52.

43 „Un presbitero autorizzato a celebrare con il Missale Romanum del 1962, che a motivo del suo ufficio (parroco, cappellano...) celebra nei giorni feriali anche con il Missale Romanum della riforma del Concilio Vaticano II, può binare utilizzando il Missale Romanum del 1962? *Si risponde*: Negativamente. [...] Il parroco o il cappellano che – nel compimento del suo ufficio – celebra nei giorni feriali con l'attuale *Missale Romanum*, unica espressione della *lex orandi* del Rito Romano, non può binare celebrando con il Missale Romanum del 1962, né con un gruppo né privatamente”; „Un presbitero autorizzato a celebrare con il Missale Romanum del 1962, può nello stesso giorno celebrare con lo stesso Messale per un altro gruppo di fedeli che ha ricevuto l'autorizzazione? *Si risponde*: Negativamente. [...] Non è possibile concedere la binazione a motivo del fatto che non si configura il caso della «giusta causa» o della «necessità pastorale» richieste dal can. 905 § 2: il diritto dei fedeli alla celebrazione eucaristica non viene in alcun modo negato essendo offerta la possibilità di partecipare all'Eucaristia nell'attuale forma rituale” (Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia* [dotyczące motu proprio *Traditionis custodes*, nr 5]); kan. 905 CIC 1983. Por. *Rituale Romanum*, tit. v, cap. 5; J. Kodzia, *Obowiązek sprawowania Mszy świętej oraz jej częstotliwość* (kan. 904–905 KPK/1983), „Colloquia Theologica Ottoniana” 2 (2013), s. 147–164; P. Majer, „Non licet sacerdoti plus semel in die celebrare” – znaczenie normy kan. 905 § 1 KPK o jednokrotnym sprawowaniu Eucharystii w ciągu dnia, „Anamnesis” 19 (1998–1999), s. 85–101.

jedynym wyrazem *lex orandi* rytu rzymskiego stała się liturgia zreformowana przez Pawła VI i Jana Pawła II. Dlatego znacznie ograniczono możliwość stosowania innych ksiąg rytu rzymskiego w ich wcześniejszej formie.

Wskutek wprowadzonych regulacji biskupi diecezjalni stali się kompetentni do wydawania w swoich diecezjach upoważnienia do używania *Missale Romanum* z 1962 roku. W myśl papieża Franciszka biskupi mają także podjąć działania mające na celu przejście tych wspólnot wiernych do celebracji liturgii zreformowanej po *Vaticanum II*. Ponadto uwzględniając opisywane *Responsa ad dubia* oraz *Rescriptum ex Audientia Ss.mi* Dykasterii Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z 20 lutego 2023 roku, do upoważnienia prezbitera wyświęconego po 16 lipca 2021 roku potrzebne jest zezwolenie Stolicy Apostolskiej. Biskupi mają także wyznaczyć miejsca i dni celebracji mszy dawnego rytu, przy czym do wyznaczenia kościoła parafialnego potrzebna jest dyspensa Kurii Rzymskiej. Używanie innych ksiąg z 1962 roku zostało zarezerwowane dla parafii personalnych i dla wspólnot posiadających prawo specjalne. Nad tym wszystkim kompetencje przejęła Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów oraz Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, przejmując zadania IV sekcji Kongregacji Nauki Wiary (kompetencje wcześniej istniejącej Papieskiej Komisji *Ecclesia Dei*).

ABSTRACT

The discipline of celebrating the liturgy of 1962 according to the motu proprio Pope Francis's "Traditionis custodes" and "Responsa ad dubia" of the Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments (part 2)

By Pope Francis's July 16, 2021 general decree motu proprio *Traditionis custodes*, the liturgy reformed after *Vaticanum II* became the Roman Rite's unique expression of the *lex orandi*. These norms were specified in the Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments' *Responsa ad dubia*, made on December 4, 2021. Roman Catholic bishops have been authorized to issue permits for the celebration of the Holy Mass of the 1962 Roman Missal and indicate the places and days of celebration for this liturgy. The other books have been reserved only for personal parishes and the communities which have the

special right to use them. The competences have been assumed by the Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments and the Congregation for Institutes of Consecrated Life and Societies of Apostolic Life.

Keywords: *Traditionis custodes*, *Responsa ad dubia*, liturgia of 1962, traditional liturgy

ABSTRAKT

Dyscyplina sprawowania liturgii z 1962 roku według motu proprio „Traditionis custodes” papieża Franciszka oraz „Responsa ad dubia” Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów (cz. 2)

W wyniku wydania listu apostolskiego motu proprio *Traditionis custodes* z 16 lipca 2021 roku papieża Franciszka liturgia zreformowana po *Vaticanum II* stała się jedynym wyrazem *lex orandi* rytu rzymskiego. Normy te zostały dookreślone w *Responsa ad dubia* z 4 grudnia 2021 roku Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Na mocy wydanych regulacji biskupi zostali upoważnieni do wydawania zezwoleń na celebrowanie mszy świętej z Mszału rzymskiego z 1962 roku oraz do wyznaczania miejsc i dni celebrowania tej liturgii. Użycie innych ksiąg zarezerwowano jedynie dla parafii personalnych oraz wspólnot posiadających do tego prawo specjalne. Kompetencje nad tym przejęła Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów oraz Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekwentnego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego.

Słowa kluczowe: *Traditionis custodes*, *Responsa ad dubia*, liturgia z 1962 roku, liturgia tradycyjna

BIBLIOGRAFIA

1. Arocena Solano F. M., *Libros sobre el motu proprio „Summorum Pontificum” y la liturgia tridentina*, Madrid 2009.
2. Benedictus XVI, Litterae apostolicae „motu proprio” datae de usu extraordinario antiquae formae Ritus Romani *Summorum Pontificum*, 7.07.2007, „Acta Apostolicae Sedis” 99 (2007), s. 777–781; tekst polski: List papieża Benedykta XVI do biskupów z okazji publikacji motu proprio *Summorum Pontificum*, „Anamnesis” 51 (2007), s. 9–12.

3. Berthe P.-M., *La fin de la Commission Pontificale „Ecclesia Dei”: une décision au service de l’unité catholique*, „*Studia Canonica*” 53 (2019), s. 347–367.
4. Berthe P.-M., *La suppression de la commission „Ecclesia Dei”: un choix théologiquement cohérent*, „*Revue de droit canonique*” 68 (2018), s. 157–175.
5. Boselli G., *Concelebrazione eucaristica e ministero presbiterale*, „*La Rivista Liturgica*” 97 (2010), s. 67–80.
6. *Breviarium Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, S. Pii v Pontificis Maximi iussu editum aliorumque Pontificum cura recognitum, Pii Papae X auctoritate reformatum, cum nova versione Pii Papae XII iussu edita*, vol. 1–4, Romae–Tornaci–Parisiis 1947.
7. *Breviarium Romanum ex decreto ss. Concilii Tridentini restitutum, Summorum Pontificum cura recognitum, cum textu Psalmorum e versione Pii Papae XII auctoritate edita*, Editio typica, vol. 1–2, Typis Polyglottis Vaticanis 1961.
8. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022.
9. Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa ad dubia su alcune disposizioni della Lettera apostolica in forma di motu proprio Traditionis custodes*, 4.12.2021, „*Communicationes*” 53 (2021), s. 515–526; tekst polski: Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Odpowiedzi na wątpliwości w sprawie niektórych postanowień Listu apostolskiego w formie motu proprio Traditionis custodes* papieża Franciszka, „*Anamnesis*” 109 (2022), s. 29–38.
10. Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Responsa officialia Post liturgicam*, 3.07.1999, „*Notitiae*” 35 (1999), s. 307–309.
11. Congregatio pro Doctrina Fidei. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, *Instructio [Universae Ecclesiae] ad exsequendas Litteras apostolicas Summorum Pontificum a S.S. Benedicto PP. XVI motu proprio datas*, 30.04.2011, „*Acta Apostolicae Sedis*” 103 (2011), s. 413–420; tekst polski: Kongregacja Nauki Wiary. Papieska Komisja *Ecclesia Dei*, *Instrukcja [Universae Ecclesiae] dotycząca zastosowania Listu apostolskiego motu proprio „Summorum Pontificum” Jego Świątobliwości Benedykta XVI*, w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, t. 2, red. M. Sitarz, A. Romanko, U. Wasilewicz i inni, Lublin 2013, s. 655–669.
12. Daniel W. L., *The singular administrative act in canon law*, „*Studia Canonica*” 50 (2016), s. 175–247.
13. Derville G., *Eucharistic Concelebration: From Symbol to Reality*, Montréal 2011.

14. Dicasterium de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Rescriptum ex audientia Ss.mi*, 20.02.2023, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20230220_rescriptum-traditioniscustodes_it.html (21.02.2023).
15. Dohnalik J., *Parafia personalna w Kościele łacińskim. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2022.
16. Dzierżon G., *Dyspensa w kanonicznym porządku prawnym. Studium prawno-historyczne*, Warszawa 2020.
17. Dzierżon G., *Interpretacja autentyczna ustaw kościelnych*, „Seminare” 24 (2007), s. 191–204.
18. Foster J. J., *Canonical Reflections on „Universae Ecclesiae”, the Instruction on the Application of „Summorum Pontificum”*, „The Jurist” 73 (2013), s. 89–129.
19. Francesco, *Costituzione apostolica sulla Curia Romana e il suo servizio alla Chiesa nel mondo Praedicate Evangelium*, 19.03.2022, „Communicationes” 54 (2022), s. 9–81.
20. Francesco, *Lettera apostolica in forma di „motu proprio” sull’uso della liturgia romana anteriore alla riforma del 1970 Traditionis custodes*, 16.07.2021, „Ephemerides Liturgicae” 135 (2021), s. 486–491; tekst polski: *List apostolski w formie motu proprio Jego Świątobliwości papieża Franciszka Traditionis custodes w sprawie stosowania liturgii rzymskiej sprzed reformy z 1970 r.*, „Anamnesis” 107 (2021), s. 7–9.
21. Francesco, *Lettera ai vescovi di tutto il mondo per presentare il motu proprio Traditionis custodes sull’uso della liturgia romana anteriore alla riforma del 1970*, 16.07.2021, „Ephemerides Liturgicae” 135 (2021), s. 492–498; tekst polski: *List Ojca Świętego Franciszka do Biskupów całego świata w celu przedstawienia motu proprio Traditionis custodes o stosowaniu liturgii rzymskiej sprzed reformy z 1970 r.*, „Anamnesis” 107 (2021), s. 13–18.
22. Francesco, *Lettera apostolica in forma di motu proprio circa la Pontificia Commissione Ecclesia Dei*, 17.01.2019, „Communicationes” 51 (2019), s. 12–14.
23. Franciscus, *Decretum*, 11.02.2022, w: *Ordo Administrativus ad usum Cleri Fraternitatis Sacerdotalis Sancti Petri 2023*, Fribourg 2023, s. 150; tekst polski: *Dekret papieża Franciszka o prawach FSSP*, <https://fssp.pl/2022/02/21/dekret-papieza-franciszka-o-prawach-fssp/> (14.03.2023).
24. Gądecki S., *Dekret ws. wprowadzenia w życie zapisów motu proprio papieża Franciszka Traditionis custodes w Archidiecezji Poznańskiej*, 28.11.2021, <http://www.tradycjapoznan.pl/wp-content/uploads/2021/12/Kalendarz-poznanski-2022.pdf> (06.04.2022).

25. Geldhof J., Join-Lambert A., *L'ancien et l'actuel rite liturgique romain peuvent-ils coexister sans conséquence?*, „La Documentation Catholique” 108 (2011), s. 893–894.
26. Glendinning C. J., *The Priestly Society of St. Pius x: The Past, Present, and Possibilities for the Future*, „Studia Canonica” 48 (2014), s. 331–372.
27. Grad P., *Zrozumieć „Traditionis custodes”*. Analiza listu Ojca Świętego Franciszka do biskupów całego świata prezentującego list apostolski motu proprio „Traditionis custodes” dotyczący użycia liturgii rzymskiej sprzed reformy roku 1970, „Christianitas” 85 (2021), s. 35–133.
28. Kałowski J., *Konstytucje i inne zbiory prawne instytutów życia konsekrowanego według Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 1–2, s. 149–184.
29. Kodzia J., *Obowiązek sprawowania Mszy świętej oraz jej częstotliwość (kan. 904–905 KPK/1983)*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2 (2013), s. 147–164.
30. Majer P., *„Non licet sacerdoti plus semel in die celebrare” – znaczenie normy kan. 905 § 1 KPK o jednokrotnym sprawowaniu Eucharystii w ciągu dnia*, „Anamnesis” 19 (1998–1999), s. 85–101.
31. *Missale Romanum ex decreto ss. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum*, Editio typica 1962, a cura di M. Sodi, A. Toniolo, Libreria Editrice Vaticana 2007 (Monumenta Liturgica Plana, 1).
32. Necel W., *Prawo własne instytutu życia konsekrowanego jako funkcja charzmatycznego obdarowania Kościoła: studium teologiczno-prawne*, Poznań 2006.
33. *Papież o obowiązku koncelebry dla księży tradycjonalistów*, <https://www.ekai.pl/papiez-o-obowiazku-koncelebry-dla-ksiezy-tradycjonalistow/> (27.04.2022).
34. Paprocki T. J., *Decree Implementing the Motu Proprio „Traditionis Custodes” in the Diocese of Springfield in Illinois*, 19.07.2021, https://www.dio.org/uploads/files/Worship/Decree_Implementing_the_Motu_Proprio_Traditionis_Custodes_7-19-2021.pdf (06.04.2022).
35. Pascher J., *„Konzelebration” bei der Oelweihe am Gruendonnerstag in der Römischen Ueberlieferung?*, „Ephemerides Liturgicae” 76 (1962), s. 285–295.
36. Pastuszko M., *Koncelebracja Eucharystii*, „Prawo Kanoniczne” 27 (1984) nr 1–2, s. 73–98.
37. Pietras D., *Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego. Status prawny liturgii i wspólnot*, Dębogóra 2021.
38. Pietras D., *Problematyka ważności i godziwości sakramentu pokuty sprawowanego w Bractwie Kapłańskim Świętego Piusa X (FSSPX) według regulacji wydanych*

z okazji Nadzwyczajnego Jubileuszu Roku Miłosierdzia 2015/2016, „Teologia i Moralność” 18 (2023) nr 1, s. 137–152.

39. Pietras D., *Status kanoniczny małżeństw zawieranych przy asystowaniu kapłanów Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa X (FSSPX) po wydaniu listu Papieskiej Komisji „Ecclesia Dei” z 27 marca 2017 r.*, „Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 1, s. 79–116.

40. Pietras D., *The Pontifical Commission „Ecclesia Dei” (1988-2019). Competences, Structure, and Activity*, Kraków 2023.

41. Pietras D., *Udział wiernych we Mszy św. sprawowanej przez kapłanów Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa X (FSSPX) w świetle aktualnych wytycznych Stolicy Apostolskiej*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 41 (2022), s. 95–118.

42. *Pontificale Romanum*, Editio typica 1961–1962, a cura di M. Sodi, A. Toniolo, Libreria Editrice Vaticana 2008 (Monumenta Liturgica Piana, 3).

43. Pontificia Commissio *Ecclesia Dei*, Decretum erectionis *Fraternitatis Sacerdotalis Sancti Petri*, 18.10.1988, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 157 (1988), s. 467–468.

44. Paulus VI, *Constitutio apostolica de Sacramento Confirmationis Divinae consortium naturae*, 15.08.1971, „Acta Apostolicae Sedis” 63 (1971), s. 657–664; tekst polski: Paweł VI, *Konstytucja apostolska Divinae consortium naturae o sakramencie bierzmowania*, w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, t. 4 z. 1, Warszawa 1972, s. 62–77.

45. Reyes Vizcaíno P. M., *Relevancia canónica de los sacramentos y actos jurídicos realizados por sacerdotes de la Fraternidad Sacerdotal de San Pío X*, „Forum Canonicum” 10 (2015) nr 2, s. 71–98.

46. *Rituale Romanum Pauli v Pontificis Maximi iussu editum aliorumque Pontificum cura recognitum atque ad normam Codicis Iuris Canonici accomodatum, ss-mi D.N. Pii Papae XII auctoritate ordinatum et auctum*, Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1952.

47. Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio de Sacra Liturgia Sacrosanctum concilium*, 4.12.1963, „Acta Apostolicae Sedis” 56 (1964), s. 97–138; tekst polski: Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum concilium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 48–78.

48. Soria Jiménez A., *Los principios de interpretación del motu proprio „Summorum Pontificum”*, Madrid 2014.

49. *Zadania komisji „Ecclesia Dei” przejmują Kongregacja Nauki Wiary*, „Anamnesis” 97 (2019), s. 86–87.